

УДК 94:332.54(476.6)

ЭВАКУАЦЫЯ ПЕРСАНАЛА І МАЁМАСЦІ ДЭПАРТАМЕНТА ЗЕМЛЯРОБСТВА ГАРАДЗЕНСКАЙ ГУБЕРНІІ ў 1915 Г.

Галубовіч В.У., Радзюк А.Г.

УА «Гродзэнскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»

г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

На пачатку ХХ ст. ў беларускіх губернях пачала фарміравацца сістэма ўрадавай дапамогі і каардынацыі развіцця сельскай гаспадаркі. Мерапрыемствы ўрада не здолелі хутка і радыкальна змяніць жыццё сялян, аднак аб'ектыўна спрыялі развіццю аграрнай культуры. Пачатак Першай сусветнай вайны паволі спыніў запозненую мадэрнізацыю селькагаспадарчай вытворчасці на Гарадзеншчыне. Дэпартамент земляробства Галоўнай управы земляробства і землекарыстання Гарадзенскай губерніі з лета 1914 г. аказваў дапамогу ў абмежаваных памерах з-за скарачэння фінансавання і мабілізацыі супрацоўнікаў у армію. Не спынялі працу і селькагаспадарчыя таварыствы. Іх дзейнасць падлягала кантролю Дэпартамента з улікам спецыфічных патрабаванняў вайсковага часу. Так, у лютым 1915 г. Слонімскае, Верцялішкае, Кузніцкае, Астрэмчаўскае, Антоніна-Арэпіцкае сельска-гаспадарчыя таварыствы і Гарадзенскае таварыства садодаў былі змушаныя складаць даведкі ў Дэпартамент з інфармацыяй, што замежных падданных у складзе гэтых арганізацыяў няма.

Праца дэпартамента земляробства не спынялася да самага падыходу нямецкай арміі ў 1915 г., калі пачалася масавая эвакуацыя. Вось як апісваў становішча інструктар Дэпартамента С. Паўлаў у лісце да ўрадавага агранома Гарадзенскай губерні А.С. Еленеўскага ад 10 жніўня 1915 г.: *“Выехаць ў Саколку не магу, паколькі яшчэ восьмага жніўня ўсе Сакольскія ўстановы эвакуіраваныя і цягнікі ў Саколку не ідуць. Конныя земскія станцыі не працуюць ... [у Гародні]. Усе ўстановы чатыры дні гатовыя да ад'езду ў Калугу, але з-за адсутнасці вагонаў сядзяць у Гародні без справы. На вакзале паніка. Усе рызкуюць кінуць рэчы і ісці пехатой, у тым ліку і ўправа. Вам*

дасланья прапановы на выезд у Калугу і вываз казённай маёмасці. Пры мне знаходзіцца майстар В.А. Берней. Паедзем разам у Калугу можна нават і сёння, калі будзе прапанова і месца ў вагоне. У Гародню па п'воднай справе не рэкамендую высылаць ... Майстрам па пазяводстве А.П. Уласавым адпраўляюцца ў Слонім с.-г. пракатныя машыны і прылады з Азёр і Верцялішак Гарадзенскага павета. Сам жа ён, верагодна, на днях будзе прызваны ў войска, як ратнік 1-га разраду”.

Эвакуацыя людзей. З набліжэннем фронту да губерні праблема вывазу супрацоўнікаў Дэпартамента становілася ўсё больш актуальнай. Аднак яшчэ за некалькі тыдняў да эвакуацыі ўрадавы аграром А.С. Еленеўскі дакладна не ведаў пра лёс сваіх супрацоўнікаў. Як вынікас з яго запыту ад 1 жніўня 1915 г., Гарадзенская ўправа земляробства і дзяржаўных маёмасцяў павінна была выехаць у Смаленск, а куды належала накіраваць падначаленых яму спецыялістаў і інструктараў, ён не ўяўляў, як і тое, ці належала іх разам з вольнанаймальнымі і практыкантамі таксама накіраваць у Смаленск. З пазнейшай дакументацыі можна зрабіць выснову, толькі 19 жніўня быў выдадзены адмысловы цыркуляр, у адпаведнасці з якім у Калугу належала вывесці ўсіх супрацоўнікаў. На месца прызначэння яны трапілі рознымі шляхамі. Некаторыя знаходзіліся ў Калуге ўжо 22 жніўня. Урадавы аграром 31 жніўня 1915 г. інфармаваў ГУЗіД, што ў Калугу прыбылі 14 чалавек з 21, якім належала эвакуіравацца, а на наступны дзень А. С. Еленеўскі спрабаваў падаць ва ўправу спіс з 17 асобаў, эвакуіраваных у Калугу, для выдачы ім грошай на перезд. У ім былі пазначаны: Сямён Паўлавіч Паўлаў, Фёдар Мітрафанавіч Казінец, Мікалай Пятровіч Уласаў, Аляксей Пятровіч Уласаў, Васіль Аўраамавіч Берней, Рыгор Севярынавіч Рудскі, Іван Дзям'янавіч Марчышын, Казімір Антонавіч Луцкевіч, Рыгор Антонавіч Лінавіцкі, Васіль Іванавіч Клатцоў, Яфім Дзям'янавіч Ануфрыенка, Іван Максімавіч Барушка, Аляксей Пятровіч Князеў, Фёдар Міхайлавіч Шавель, Васіль Гаўрылавіч Мішчанка, Юсіф Вацлававіч Янкоўскі, Баіслаў Сцяпанавіч Бараноўскі. Напрыканцы верасня 1915 г. у Калуге апынуліся, па звестках Еленеўскага, 22 супрацоўнікі Дэпартамента.

У Калуге некаторыя супрацоўнікі Дэпартамента апынуліся ў складанай сітуацыі і вымушаныя былі шукаць месца працы. Так, у Дэпартамент земляробства ўжо 5 верасня 1915 г. было накіравана прашэнне малодшага інструктара па малочнай гаспадарцы Гарадзенскай губерні Сямёна Паўлавіча Паўлава, дзе ён адзначаў, што знаходзіцца ў Калуге “без заняткаў” і прасіў накіраваць яго на масларобчы завод Малочнагаспадарчага інстытута, або “летшыя”

малочныя кааператывы Валагодскай губерні, а калі не, то ўладкаваць па спецыяльнасці ў Аддзел нарыхтовак.

З Калугі былыя супрацоўнікі Дэпартамента раз'ехаліся хто куды: у Тыфліс, Екацерынбург, Аранбург. Аднак яшчэ 28 верасня 1915 г. няўладкаванымі заставаліся шэсць былых супрацоўнікаў Дэпартамента: інструктар Кірухін, два майстры па паляводстве – Янкоўскі і Лункевіч, тры тэхнікі па садаводстве – Сініцын, Шавель і Вастравумаў.

Эвакуацыя маёмасці. Поўная эвакуацыя рухомых рэчаў, якія належалі Дэпартаменту, ва ўмовах хуткага набліжэння фронту не была магчымай. Так, захаваўся *“Спіс казённай маёмасці, якая засталася не вывезенай з г. Пружаны Гарадзенскай губерні пры эвакуацыі ўстановаў Гродзенскай губерні”*, складзены 16 жніўня 1915 г. майстрам па лугаводстве ў Пружанскім павеце В. Клапцовым, паводле якога на акупіраванай тэрыторыі засталіся наступныя прылады: *лугавы плуг “Дзіра”, разорнік “Гроса”, куп’ярэз “Мантарэйля”*, а таксама насенне і ўгнаенне: *Рэйграса англійскага сем фунтаў ды французскага тры фунты, кашошыны белай тры фунты, два мяхі чылійскай сямітры, адзін мех калійнай солі і іншае – разам 34 пазіцыі.*

Ужо па прыбыцці ў Калугу дастаўленая з Гарадзенскай губерні маёмасць была ізноў праінвентарызаваная. Як высветлілася, частку грузаў па дарозе пашкодзілі. Асабліва гэтым пераймаліся мясцовыя ўстановы, якім маёмасць перадавалася на захаванне. Пра характар грузаў, якія належалі дэпартаменту, вядома на падставе некалькіх вопісаў. У першы з іх, складзены 4 верасня 1915 г., увайшлі машыны і прылады, якія трапілі на склад Калужскага губернскага земства. Туды на захаванне перадалі *ўсходне-прускія машыны*: іх было 182 (у тым ліку – 30 плугоў, 24 плужныя бараны, 9 сартыровак Рэбера, чатыры конных граблі, 30 веялак і інш). Асобна былі вылучаны 16 пазіцый, якія належалі *Азярніцкаму практычнаму пункту*: *дзве бараны “Зігзаг”, адна барана “Вржасінскага”, адна конная абганялка “Планет”, сеялка “Планет” і інш.* Акрамя таго, на гэты склад трапілі сельскагаспадарчыя прылады прыватных асобаў у колькасці 43 адзінак, у тым ліку: *веялка “Сака”, плуг Дэера, барана Аўраса, барана Лааке, барана Ганкмо – разам 241 пазіцыя.* На той жа склад Калужскага земства 11 верасня 1915 г. былі дастаўлены машыны і прыстасаванні Верцялішскага сельскагаспадарчага таварыства, а таксама Верцялішскага і Азярніцкага крэдытных таварыстваў – агульна 47 пазіцый. Як відаць з гэтых спісаў, дапамога Дэпартамента ажыццяўлялася з шырокім выкарыстаннем замежнай тэхнікі.

На думку гарадзенскага ўрадавага агранома А.С. Еленеўскага, усю масмасць Дэпартаменту належала перадаць у поўную ўласнасць Калужскага губернскага земства.

У Калугу таксама былі вывезены асабістыя рэчы супрацоўнікаў Дэпартаменту, а таксама бібліятэка і рознае абсталяванне Азярніцкай сельскагаспадарчай школы. У спісе маёмасці школы дадзены пералік кніг па сельскай гаспадарцы, часопісаў, плакатаў, дапаможных прыстасаванняў (мікраскопы, тэлурый, мадэлі кароў, пладоў, чароўны ліхтар, этымалагічная калекцыя, хімічны посуд і прыборы, пчалярскія інструменты), а таксама так званы інвентар, да якога аднеслі, акрамя лямпы, гадзінніка і сякеры, іконы ды партрэты “Государя и Государыни”. Пазней, у лістападзе 1916 г. інспектар Уласаў правёў рэвізію маёмасці Азярніцкай школы, якая захоўвалася ў Гур’еўскай ніжэйшай сельскагаспадарчай школе, у акце якой адзначалася: “У выпадку аднаўлення Азярніцкай пачатковай сельскагаспадарчай школы сваёй дзейнасці ўсе прынятыя рэчы, якія захавалі сваю прыдатнасць па загаду Дэпартаменту Земляробства будуць вернутыя назад”.

Такім чынам, эвакуацыя маёмасці і супрацоўнікаў Дэпартаменту земляробства прайшла без асаблівых прыгодаў. Па найбольш поўных звестках, у Калугу прыбыло 22 чалавекі. Маёмасць Дэпартаменту, якую ўдалося вывезці, перадалі на захаванне ў мясцовыя ўстановы Калужскай губерні.

КРЫНІЦЫ

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гародні. Ф. 361. Вопіс 1, справа 25.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гародні. Ф. 361. Вопіс 1, справа 41.